

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНЕ ВЧЕННЯ Г. С. СКОВОРОДИ ЯК ОРІЄНТИР СЬОГОДЕННЯ

Прокіпець В.О.

Науковий керівник – канд. філол. и., доц. Гарбар М. А.
Харківський національний університет радіоелектроніки
(61166, Харків, пр. Науки, 14, каф. українознавства, тел. (057) 702-14-98)

У роботі досліджується морально-етичне вчення видатного українського філософа Григорія Савича Сковороди, що не втрачає актуальності у наші часи. Проаналізовано погляди філософа на людське щастя, дружбу, національну єдність, релігію та концепцію «сродної праці».

Ключові слова: філософська система, світ символів, моральне виховання, споріднена праця.

Григорій Савович Сковорода – одна із найпомітніших особистостей у пантеоні Великих Українців. «Від бідних бідний народився, нужду підклав,

нуждою вкрився», – ці слова дуже влучно характеризують життя найвидатнішого українського філософа XVIII століття, просвітителя, письменника, педагога, музиканта, співака Г. С. Сковороди. Папа Римський Іоан Павло II-й, виступаючи в червні 2001 року в Маріїнському палаці, відніс мислителя до найвеличніших українців, на кого зійшла Божа благодать. Понтифік підкреслив, що Сковорода – це людина, яка «ростила моральне, духовне й суспільне коріння ... країни» [1]. А справді, Григорій Савович – знакова постать не тільки в українській, а й світовій філософії, педагогіці, музиці, його включено до числа сотні найвідоміших філософів світу.

Основні положення філософської системи Сковороди сформульовано у вченні про дві натури та три світи. Все існуюче, на думку Сковороди, розділяється на три специфічні види буття: величезний, малий та символічний. Варто відзначити третій. Призначенням світу символів є пізнання невидимої природи – Бога. Через цей світ Бог являється людині. За словесними знаками, які мають тілесну природу, треба вміти побачити втаємничений духовний зміст.

Великий мислитель часто запитував себе про те, як можна зробити людину щасливою і що вона повинна для цього знати та вміти? Висновок був єдиний: людина повинна насамперед розібратися у собі й розуміти, чого варта. Тому потрібно кожній людині починати із себе. Ключовим гаслом особистості повинно бути: «Пізнай себе!».

Філософ-просвітитель мав глибокі переконання в тому, що щастя людини – це душевний спокій, корисні справи, розумне задоволення духовних та матеріальних потреб, а не багатство та насолоди для плоті. Але всього цього можна досягти тільки завдяки постійній кропіткій праці. Саме ось в такій концепції була втілена споконвічна мрія простої людини про працю за покликанням. Важливою є думка Григорія Сковороди, що почесною є кожна праця та професія [2]. Тому він і закликав виховувати у дітей любов до роботи та підготовку до життя, бо тільки «сродная» праця дає людині справжню насолоду. Цікавим був погляд педагога-гуманіста на поняття свободи. Він зауважував, що людину робить щасливою саме усвідомлення нею можливості свободи. Свобода є найвищим даром і благом людини. Це рушійна сила розвитку особистості, тому людина повинна обов'язково до неї прагнути. Григорій Савович вважав свободу «главной мерой» у власному житті. У своїх працях, які дуже були поширені серед українського народу, Григорій Сковорода відстоював думку про рівність людей, стверджуючи, що рівність між ними існує від природи. З великою ненавистю філософ говорить про сваволю, несправедливість, брехню і змальовує це у трактатах, притчах, піснях. Щодо політики, Григорій Сковорода підтримував державний лад у формі республіки, де немає місця ворожості, гнобленню, соціальній нерівності, а стосунки будуються на довірі й взаємній любові. Цікавою є ідея у педагога-гуманіста щодо виховання у підростаючого покоління вміння поєднувати громадські та особисті інтереси. В її основі лежить здатність людини сполучати особисте і громадське, їх нерозривний взаємозв'язок («сопряжение»), саме в цьому, за вченням Григорія Савовича, є істинне життя і щастя. У багатьох творах мудреця-гуманіста піднімається питання щодо виховання «благого

серця». Тут він говорить про людину з високими моральними якостями через розумове виховання, де має на увазі цілком логічний зв'язок морального та інтелектуального виховання. Але точніше і правильніше буде, коли в людині все йтиме від інтелектуального до морального, бо сам Сковорода був впевнений, що добрі вчинки, почуття людини та її моральні якості є результатом істинного знання. Тому аморальність деяких молодих людей педагог пояснює не набутими в їх житті правилами та нормами поведінки й самокритичного ставлення до власних вчинків через відсутність засвоєння істинних знань.

Одне з найважливіших місць у вченні Сковороди про моральність і моральне виховання посідає проблема дружби [3]. Цю проблему Сковорода висвітлює, як правило, з прямими посиланнями на Плутарха, в багатьох листах до улюбленого учня М. Ковалинського. Під впливом Сковороди Михайло поступово визначив коло свого товаришування. Питання про вибір справжнього друга нерозривно пов'язане з іншими важливими й складними питаннями. Як відрізнити справжнього друга від підлесника? Що робити, коли немає можливості товаришувати з морально досконалими людьми? Як провести випробування друга? Як розпізнати порочну людину? Усі ці питання були поставлені перед М. Ковалинським. За глибиною розуміння важливості цих питань для морального виховання людини Сковорода перевершує видатних західноєвропейських педагогів XVII–XVIII ст. Я. А. Коменський, наприклад, лише застерігав учителів від того, щоб у школі й поза школою вони не допускали впливу на дитину поганого товариства. Дж. Локк і Ж.-Ж. Руссо навіть заперечували необхідність перебування дитини у школі, саме тому, що товариство інших учнів справляє на неї нібито тільки негативний вплив. У процесі листування Сковороди з М. Ковалинським коло завдань морального самовиховання юнака безперервно розширювалося. Перед вихованцем були поставлені в усій гостроті й розкриті з належною глибиною важливі етичні проблеми: оволодіння «найвеличнішим мистецтвом життя», «скромність справжнього мудреця», вибір діяльності згідно з нахилами людини, пересиченість і нудьга як небезпечні джерела аморальності, розвиток здатності протистояти аморальним впливам, стримування афектів, подолання честолюбства тощо.

Сковорода був переконаним противником індивідуалістичних концепцій щастя і відстоював ідеал загального земного щастя людей на основі спорідненої праці, поєднання інтересів особистості із суспільними інтересами: «Щаслив, хто сопряг сродную себе частную должность с общею, сия есть истинная жизнь» [4].

Морально-етичним чеснотам філософ протиставляє честолюбство [5], дратівливість, заздрощі, лестощі, невдоволеність собою, самолюбство, брехливість тощо, називаючи їх людською черню [4, с. 260]. З цього приводу він зазначає: «Не слід із роздратуванням ставитись до обставин, бо воно не допоможе; добре буде тому, хто правильно використовує існуючий стан речей» [4, с. 251]. Сковорода засуджував лестощі як лицемірне, нещире вихвалання («Ми повинні не відразу в лестошах запідозрити тих, хто хвалить: своєчасна

похвала личить другові не менше, ніж осуд» [4, с. 230]). У 21 пісні «Саду Божественних пісень» письменник зазначає, що «лутче жити во пустынє, Затворившись во яскинє, Пребывать в местах безвестных И не слышать гласов лестных» [4, с. 28].

Отже, морально-етичні проблеми, порушені Г. Сковородою, насамперед відображають внутрішній світ самого філософа, для якого людські чесноти – найвищий щабель духовності людини. На його думку, «поки людина шанує чесноту, доти в її душі панує любов, злагода, і ця любов зростає, подібно до того, як дерево з роками росте і стає сильнішим за смерть» [4, с. 255]. Морально-етичні погляди філософа є важливими і актуальними навіть сьогодні, коли питання національної свідомості та моралі постало гостріше, ніж будь-коли раніше. Сковорода у своїх творах порушує питання гуманізму, любові до ближнього, єдності та суспільної свідомості. Надихаючись вченням великого філософа, українці сьогодення зможуть побудувати сильну й по-справжньому єдину вільну Україну!

Література

1. Степанова Н. М. Григорій Савович Сковорода – духовний наставник сучасного педагога : Методичні матеріали за результатами Інтернет-семінару. Черкаси, 2018. 104 с.
2. Лутфуллін В. Погляди Г. Сковороди на моральне виховання в контексті цілісного розвитку особистості // Педагогічні науки. 2014. С. 126–132.
3. Неудачина Т. І. Григорій Сковорода: філософія життя і творчості «українського Сократа». Харків, 2019. 129 с.
4. Сковорода Г. С. Твори в двох томах. Київ, 1961. 636 с.
5. Лонська Л. І. Морально-етичні поняття у трактуванні Григорія Сковороди: філософський і лінгвістичний аспекти // Культурологія. Філологія. Музикознавство. 2013. С. 97–101.